

"על זוחלים ואנשים" (מטמורפוזות)

מיכאל טונצקי

עברית: שלמה טנאי

(דירת־קרקע: מבעד לחלונות הפתוחים חודרים קולות של ילדים, המשחקים ליד הבית)

קול ילד: ברלה, ברלה צא החוצה.

ילדה: לך מושיין, אך אנו נרוצה...

ילד: אנו אוהבים סטייק ואתה ירקות.

ילדה: אך חייך בתוך הקונכייה האטומה.

ילד: הם זועה איומה, הם זועה איומה.

ילדה: זועה איומה בקונכייה האטומה...

אני: (בתוך החדר, בכסא, אל עצמי) אך חייך, שבלול, בבית הקונכייה... זועה איומה... זועה איומה בבית הקונכייה האטומה... את זה הם אומרים מפני שהם אינם שבלולים, מפני שהם משחקים לפני החלון ומרוצים מעצמם, כי הם יודעים שרגליהם על העליונה, כי יש להם רגלים והם אוכלים סטייקים... (נפתחת הדלת. צעדים. לתוך החדר נכנסים אשתי וטונצקי)

אשתי: (אל טונצקי) אינני בטוחה שאני עושה דבר נכון... אולי לא הייתי צריכה להראות לאיש את בעלי במצב כזה... אבל אתה צלצלת, לחצת עלי, אפילו עמדת על כך בכל תוקף וטענת שכסופר... (מפסיקה)

טונצקי: (אל אשתי) גברתי הנכבדה, אני מחזאי. אני משער כי שמי אינו מוכר לך, אולי שמעת פעם את השם: טונצקי. מיכאל טונצקי. מי יודע אם קראת או שמעת פעם אחת מיצירותי.

אשתי: לצערי, לא. איך יכולתי לשמעו... ואולי בכל זאת כן... בתיאטרון... אפשר שראיתי פעם... אחת מיצירותיך...

טונצקי: את אדיבה מאד, אדיבה מאד, אך את מחזותיו כבר אין מציגים על הבמה מזה שנים רבות.

אשתי: חבל, כמה זה מצער.

טונצקי: לא תמיד השכר ניתן לפי הצער. ובכל זאת — מפעם לפעם אך לעתים רחוקות יותר ויותר, אפשר עוד לשמוע ברדיו תסכית שלי.

אשתי: ברדיו אני שומעת רק מוסיקה. תשתה קפה?

טונצקי: אני מעדיף כוס מים, מים נקיים מהברז, וכוסית וודקה. זה הרגל שלי לשתות תמיד מים עם וודקה. רק אם זה לא גורם לך טירדה.

אשתי: אמנם אינני שותה, אך אני משערת שבמקרה עוד נשארה איזו טיפת אלכוהול, כי בעלי, אם כי לא היה אלכוהוליסט, היתה לו נטיה כלשהי לאלכוהול. לפני שקרה לו הדבר הזה... (צעדים, פתיחת דלת, יוצאת החוצה) טונצקי: (צועד צעדים אחדים אל עברי) כן, כן... מהו בסך הכל אדם? ומה הטעם לקיומו?

אני: (אל עצמי) הוא ניגש אל הכסא שלי. מסתכל בי. כבר לא כל כך צעיר. כבר אפור מאד. אף עצום. מכוער, אבל לא דוחה. טונצקי. מיכאל טונצקי. לא שמעתי עליו מעולם... בוודאי אחד מאלפי השקספירים המודרניים מהרדיו והטלוויזיה. תמיד היו לאשתי, בעלת הנפש הלירית, נטיות לאמנים, תמיד נמשכה אל אנשי האמנות. אל אלהים, כמה הוא עצבני, מתרועע כל הזמן בחדר הלון וחזור, במקום לשבת...

טונצקי: (צועד הלון וחזור) הרס הזהות העצמית, אבדן האישיות, טשטוש גמור של האישיות... (ניגש לשולחן) אבל הבט, עולם האובייקטים, החפצים, הוא קיים כמנהגו, כמו לא קרה דבר... סיגריות וגפרורים על השולחן... עוד לפני זמן מה הוא עישן... עכשיו כבר לא מזיק לו עשן הסיגריות... (לוקח סיגריה, מדליק אותה) הוא כבר לא צריך לחשוש מהתקף־לב, בעוד שאני מוכרח לעשן, ולא יכול להפסיק... (צועד צעדים אחדים לעברי) מי ומה הוא היה רק לפני ימים אחדים? האם רצה לחצות את הגבולות שקבע הטבע? האם רצה לרדת לעומק סיבות קיומו? ומיהו עכשיו? האם קיים אצלו עוד ה"אני" שלו או שהוא כבר קיים לו סתם כך? כמו פרח או עשן (עובר בחדר, מזיז כסא אל השולחן, יושב)

אני: (אל עצמי) סוף סוף הפסיק לרוץ בחדר הלון וחזור. ישב ליד השולחן ומהרהר. מקוה אני שלא יתחיל לרחם עלי. הוא עצמו נראה כמו אחד מאלה שמרחמים על עצמם. הוא בוודאי חושב עכשיו על גורלי. המראה שלי גורם לו אולי גם כאב... הוא רגיש מאד... כמו כל האמנים... מסתכל בכפות ידיו... עוצם את עיניו... שוקל... אם לא יסתכל עכשיו אלי, אזו קצת הלאה... זה לא נוח ביותר על הכיסא הזה... הריפוד לוהט... (נפתחת הדלת, אשתי נכנסת ובידה מגש)

אשתי: (ניגשת אל השולחן, מעמידה כד עם מים, בקבוק וודקה וכוסות לפי

טונצקי) לצערי, המים מן הברז הם פושרים, אבל הוודקה היתה בפריוז והיא לפחות קרה ממש.

טונצקי: רב תודות לך. האין ברצונך להסביר בקצרה איך הגיעו הדברים למצב שאליו הגיעו?

אשתי: בעלי ואני היינו עשרה ימים בטיול וחזרנו שלוש מפאריס. ייתכן שזה קרה בהשפעת פאריס. מה אומר לך, הוא ממש נשתנה. ואתמול, בלי לומר דבר, הלך פתאום אל ידידים שלנו, אל זנון ומלני. עד עכשיו לא היה שם מעולם בלעדי... אני אוהבת מאד את מלני, היא מלאת קסם, ואינה חסרת כשרון. היתה זמרת, רקדנית, ציירת ועכשיו פתחה חנות לממכר עתיקות. עתיקות זו עכשיו הצעקה האחרונה... את זנון אני מחבבת מאד, מוכן שקצת אחרת מאשר את מלני, אך הוא מוצא חן בעיני. תרבותי מאד, עדין הנפש, משפטן, מנהל באיזו חברה, החופרת כל הזמן ומחפשת נפט למרות שלא גילו עד עכשיו אפילו טיפה אחת.

טונצקי: כן, כן. כל אחד מחפש בימים אלה נפט.

אשתי: אל אלהים, הדאגה הזאת עם הנפט. מה יהיה אם ייגמר כל הנפט. טונצקי: לא כדאי לך כבר עכשיו לאכול את עצמך בגלל זה. מוטב שנחזור אל גברת מלני ואל אדון זנון.

אשתי: בבקשה, סליחה... אבל פשוט אינני יכולה... יש לי הרגשה כאילו הוא מקשיב לדברינו, כאילו הוא מבין. ואולי הוא פשוט רעב? סלח לי לרגע, אגש למטבח ואכין לו סלט או קצת כרוב.

(צעדים. פתיחת דלת. יוצאת מן החדר)

אני: (אל עצמי) אשתי הטובה... מצבי צובט לה את הלב... אך אינני רעב... ואין לי כלל תיאבון... איני רוצה לא סלט ולא כרוב... הייתי רוצה יותר כוסית וודקה, אבל, לצערי...

טונצקי: (מוזג לעמו כוס מים, שותה) המים באמת פושרים... (מוזג לעצמו כוסית וודקה, שותה בגמיעה אחת) טוב! הוודקה כמו קרח. (מעמיד הכוסית על השולחן) אשתו כבר איננה לחמניה טרייה אבל עדיין נאה... ומלני, המוכרת עתיקות... וזנון, המחפש נפט... וזה שפגע בו החץ של הגורל...

אני: (אל עצמי) חץ של הגורל? יותר מדויק יהיה, החץ של מלני. אם כי אין בי שום דבר מיוחד, שום דבר בלתי רגיל, רמזה לי מלני רמזים די ברורים שאני מוצא חן בעיניה... סתם שיחקה לי בעיניים? משחקי נשים? מצב רוח? אתמול, איני יודע למה, החלטתי לבדוק את המצב. מייד, ללא כל היסוס, צלצלתי אליה: "בוקר טוב, מלני. זנון בוודאי בעבודה וחופר. מה דעתך שאקפוץ אליך מיד ואספר לך קצת על פריס?". כשפתחה לי את הדלת רציתי לנשק אותה. היא דחפה אותי הצידה והביטה בי יותר בחמלה מאשר בסלידה:

"פחדן שכמוך, גיבור באונגיה, מזוכיסט", "מה קרה מלני, מה עשיתי?" הבעתי את הפתעת. היא פרשה ידיה: "כל השנים הללו אני מוצאת חן בעיניך, ורק עכשיו, אחרי הנסיעה הזאת לפריז...". ניסיתי להסביר: "אינני בטוח לגמרי שזה קרה בגלל פריז...", "ההיסוסים האין־סופיים שלך" — ניצענה בראשה, "וחוץ מזה — זנון חזר פתאום באופן בלתי צפוי מהעבודה", הוסיפה במעין־אדישות, "הוא בחדר השינה"; "איזו הפתעה!"

— מבלי משים אפילו שמחתי בזה, "אני נכנס מיד להגיד לו שלום" — "לא" — "לא" — "לא תכנס, לא תוכל לשאת את המראה שלו, העצבים שלך הם חלשים מדי לכך". נבהלתי: "הוא התאבד?" — "גרוע יותר", קבעה במעין שלושה שבהשלמה — "הוא נעשה קיפוד" — "קיפוד? למה קיפוד?" התפלאתי. "למה קיפוד? ככה־קיפוד! פשוט קיפוד, קיפוד, קיפוד", והפתה לי את גבה.

טונצקי: (מוזג לעצמו כוס מים, שותה) בימים של חוס גדול זקוק הגוף להרבה נוזלים... (מוזג לעצמו וודקה) וודקה גם בחום? בוודאי! (שותה) המאבק המתמיד הזה, המאבק הנצחי בין החומר והתודעה. אנו חותרים להגיע להכרה עצמית מלאה ומגיעים, לאחר כל המאמצים, להכרה שהכל היה חסר־תועלת... (קם, מסתובב שוב בחדר) אבסורד, הגיון... זה אולי מה שקורה לו. אולי זה אבסורד, ואולי זה הגיוני?

אני: (אל עצמי) הוא מסתכל בי בתשומת לב רבה... גם אם סופר הוא האיש. חסר לו הרבה דמיון, על כן הוא מחפש הגיון בחיים... גם אני לא יכולתי להשלים אתמול עם העובדה שזנון נתגלגל פתאום ונעשה קיפוד. "מלני", אמרתי, "זהו אבסורד". נכנסתי לחדר־השינה. ואני צדקתי. זנון שכב במיטה וישן בנעליים. הוא התעורר מייד, קם ויצא מן החדר, עובר על ידי ללא מלה, כאילו הייתי אוויר. הדלת לסלון היתה פתוחה ושמעתי כשאמר למלני: "מלה, אל תוך חדר השינה שלנו זחל שבלול, שבלול חמוד קטן". "שבלול, שבלול חמוד קטן?" מלני צחקה, "מה פתאום זוחלים אצלנו בדירה פתאום שבלולים?" — האם היא התכוונה אלי? — חשבתי לרגע — האפשר שנתגלגלתי לשבלול? רציתי למהר מייד החוצה אל השניים כדי להבהיר את העניין. אך לפתע אחזו בי עייפות, רוח־נכאים ולא היה לי מצב־רוח לויכוחים ארוכים. "בבקשה" — אמר זנון באירוניה, "בפירוש שבלול — זהו בוודאי ידידנו לשעבר" המחזר שלך לשעבר, מלני". "אנא, קראי לחברתנו, לאשתו, שתבוא ותיקח אותה הביתה" — קבע זנון. "כן, זהו הפיתרון הטוב ביותר במצב כזה", הסכימה מלני (דלת נפתחת אשתי נכנסת ובידה צלחת סלט וכרוב)

אשתי: (מעמידה הצלחת על השולחן) הכנתי לו קצת סלט וכרוב. אמנם סלט לא אכל אף פעם, אך אולי טעם לפחות מן הכרוב...

טונצקי: (ניגש אל אשתי) עלי להביע את התפעלותי ממך, את באמת בעלת לב חזק. היום יש רק מעט נשים כמותך.
 אשתי: הבט וראה, אם אינך מפסיקה לאהוב את הבעל, עליך להיות מוכנה לכל. כאשר צלצלה אלי אתמול מלני שאבוא תיכף ומייד כי בעלי נמצא במצב מיוחד, נסעתי לשם מיד באוטובוס. עלי להודות כי ברגע הראשון, כשראיתי את בעלי שנתגלגל לשבלול, ממש נודעתי... ככה זה, כל אחד והצלב שלו... זנון ומלני חשו הרגשת גועל, אם כי לא הראו זאת כלפי חוץ... הם באמת אנשים אצילים, ידידים, שלא מגיעה להם אינעימות כזאת... ולקחתי את בעלי הביתה...
 טונצקי: מובן מאליו, נראה לי שזה היה הפיתרון היחיד במצב כזה. (רגע של דממה)

רישום — קפקא

אשתי: להכין לך אולי כמה סנדוויצ'ים, עם גבינה ועם נקניק?
 טונצקי: אלף תודות. כשאני שותה אני מעדיף שלא לאכול... אני חושב כרגע על הירידה הבלתי פוסקת של המין האנושי... בזמנים קודמים היה בכל הגילגולים משהו טרגי... סופר גדול, ללא ספק גאוני, שמת ב־1924, תיאר למשל, מקרה דומה מאד. בסיפורו "הגלגול" מתברר לגיבור הסיפור גרגור סמזה, כשהתעורר בוקר אחד מסיטוֹ-לילה, שנתגלגל לחיפושית מכוערת. הוא שכב על גבו, שהיה קשה כשריון, וכשהרים מעט את ראשו, ראה את קופו המקומר, החום, המחושק טבעות, שנשמטה ממנו השמיכה, שלא היה לה עוד במה להיאחז... איזו תמונה איומה, מכוערת, דוחה... ואילו כאן... במקרה של בעלך... שבלול, שבלול קטן, נאה, תמים אפילו חביב שוכן לו בשלווה בכיסא... את תודי שזה מזכיר יותר איזה מראה טבעי יפה...
 אשתי: מסכימה אתך. אני מעדיפה אלף פעמים שבלול על חיפושית מגעילה.
 טונצקי: מובן, מובן. אני מבין אותך בהחלט. ואינני מזלזל בשום אופן גם בגלגול של בעלך. רציתי רק לציין כי בזמנים האלה הטרגי לובש לעתים צורות מגוחכות ממש.

אשתי: איני רואה בזה שום דבר מגוחך. גם לשבלול יכולה להיות חוויות משלו, הוא יכול לסבול... אתה איום... אני מצטערת שנתתי לך להיכנס (מתחילה ליבב)

טונצקי: גברתי הנכבדה... סלחי לי... אנא, האמיני לי... אולי הסתכלתי על זה קצת באכזריות המקצועיות של מחזאי כאדם, אני חש אתך ועם בעלך את המצב העדין... אנא, תני לי את ידך... ככה (לוקח אותה בידה) ותרשי לי לתת לך נשיקה... כן, ככה (נותן לה נשיקה)

אשתי: אתה אדם אכזרי... לנשק אותי... בנוכחותו...
 טונצקי: חביבתי, הלא הוא שבלול ואת הנך אשה... בעניין זה לא נוכל לשנות כעת דבר... אך אנחנו יכולים לחזק את תחושת-העצמיות שלו... כשבלול הוא חש עצמו מתוסכל לגמרי, מנוכר, אך אם נעזר בו את רגש הקנאה, נעזור לו למצוא מחדש את היסוד האנושי שבו...
 אשתי: (צוחקת) אלהים, האמנים האלה, כל הזמן יש להם רעיונות חדשים... אולי אפשר לתת לך איזה חטף? אולי את הסלט או הכרוב? אני בטוחה שהוא לא יאכל עכשיו כלום (נגשת לשולחן, מגישה לו את הצלחת עם הסלט והכרוב; ברגע זה בוקעים שוב קולות הילדים מבחוץ)

קול ילד: ברלה, ברלה צא החוצה.

ילדה: לך משושים, אך אנו נרוצה.

ילד: אנו אוהבים סטייק ואתה ירקות.

ילדה: אך חייך בתוך הקונכייה האטומה.

ילד: הם זוועה איומה, זוועה איומה.

ילדה: זוועה איומה בקונכייה האטומה...

אשתי: כלתי נסבלים, הפראים האלה. אינני יכולה לשמוע את זה... הייתי סוגרת את החלון, אך אני חוששת שיהיה לו חם מדי... גם לך יש משהו נגד ירקות? חבל... צעדים, דלת נפתחת, יוצאת עם הצלחת

אני: (אל עצמי) מסכנה, מקרים כאלה עוד עלולים להוציאה מדעתה... והטונצקי הזה עושה עלי רושם שהוא איבד את שיווי המשקל... מנופף כל הזמן בידים באוויר, כאילו מנסה לסלק מעליו איזה זכוכ טורדני.

טונצקי: (נגש לחלון, מתכופף החוצה, פונה אל הילדים) ילדים חביבים! גלגול של בני אדם בהולכי-על-ארבע, דגים או חרקים כחיפושית אמנם אינם קורים כל יום, אבל הם בכל זאת קורים, כפי שרואות עיניכם. שבלולים, זוחלים יריריים אלה, הם יצורים חביבים מאד, ואין כל סיבה ללעוג להם ולשים אותם לצחוק. עוד דבר: ילדים חביבים, כשתהיו פעם גדולים ומבוגרים, מי יודע, אולי יתפוס גם אתכם פתאום איזה גלגול שכזה... אני: (אל עצמי) אינני בטוח שהוא שיכנע אותם... נימוקים תמימים... כשהם יהיו גדולים ומבוגרים הם יהיו גדולים ומבוגרים הם יהיו רופאים, מהנדסים, גנרלים, פוליטיקאים ויאהבו את מלאכתם ואז קשה יהיה להם להתגלגל במשהו אחר. גם לי זה לא הצליח קודם, לא בחזית, בזמן המלחמה ולא אחרי זה, אלא רק עכשיו, תודה לאל, בחיי המשפחה השלווים שלי.
 טונצקי: (מתרחק מהחלון, מתהלך בחדר אנה ואנה) להשתכלל... שבלול... שתכללך... (ניגש אלי, קרוב מאד) כשמסתכלים בו בתשומת לב... הוא נראה יפה, יפה כמו כל מי שנדון... שנדון לחיים של שבלול... בלי שהוא אשם ובלי פסק דין... אפשר להסיק מזה שכל נאשם הוא יפה, כן... אך עוד יותר יפים הם אלה הנידונים ללא פסק-דין ואפילו אינם יודעים שהאשימו אותם במשהו ואינם משתתפים במשפט בכלל, אינם מגינים על עצמם ואינם מחפשים צדק... (ניגש לשולחן) הנה, הוא הביא מפאריז מתנות לחבריו (לוקח חפיסת קלפים) קלפים פורנוגרפיים, בוודאי בשביל אותו זנון... (לוקח מחרוזת) והאלמוגים בוודאי בשביל אותה מלני... (לוקח פעמון) והפעמון הזה? אולי קנה אותו לאשתו (מצלצל בפעמון)
 אני: (אל עצמי) איזו אינטואיציה של אמן... את הפעמון קניתי באמת לאשתי... הרועים תולים פעמונים כאלה על צואר הפרות, כדי שלא יעלמו להם... צדק? כולם מדברים היום הרבה על צדק... הצדק אינו הדבר הכי חשוב. הרבה יותר חשוב. הרבה יותר חשוב שכל ידע את מקומו ושידע לכבד אותו, אפילו לאהבו אותו (אינני יכול להתאפק ומתחיל לצחוק) אדון טונצקי... אתה היית מסוגל לאהוב את עצמך כשבלול? אני... אני... כן... אני... הגעתי למצב הזה. זהו גורלי. (ברגע זה נפתחת הדלת, אשתי נכנסת ומאחוריה מלני וזנון)

אשתי: (אל טונצקי) נא להכיר... זנון ומלני... הם נכנסו לרגע מר טונצקי, סופר נודע...

מלני: נעים מאד. מזמן רציתי להכיר אותך.

זנון: מכיר, מכיר את יצירותי של האדון הזה.

טונצקי: מר זנון, אתה מפתיע אותי... מתעסק בפעילות כל כך מחישה כמו חיפושי נפט ומוצא עוד זמן להתעניין באמנות.

זנון: לא על הנפט לבדו יחיה האדם, מר טונצקי. קוראים וקוראים, קוראים הרבה. בלילות. רק לפני זמן קצר קראתי במקרה באחד העיתונים בקורת על אחת מיצירותיך. לצערי, שלילית.

טונצקי: אה, כן. המבקרים אינם מרעיפים עלי פרחים...

זנון: ועל מי מרעיפים היום פרחים? גם אותי מבקרים כל הזמן שאני חופר וחופר ולא מוצא כלום.

מלני: זנון, תפסיק להשוות את עצמך לאמנים.

אשתי: אני מביאה קפה ועוגה. אפיתי אתמול עוגת פרג. (צעדים. דלת נפתחת. יוצאת)

אני: (אל עצמי) שותקים. מסתכלים זה בזה. מלני כתמיד, בחיוך מקסים על שפתי. זנון, כתמיד, בטוח בעצמו, משפשף ידיו. אדון טונצקי אינו מרגיש כל כך נוח. זה לא קל לנהל שיחה רצינית בנוכחות שבלול...

טונצקי: אתם מתפלאים בוודאי שאני נמצא כאן בנסיבות האלה...

מלני: (צוחקת) מדוע מתפלאים? ידעתי שאפגוש אותך מוקדם או מאוחר, מאסטר.

זנון: אל תתלהבי, מלה, אדון טונצקי לא בא לבקר אותך אלא את השבלול. הוא עוסק בחיפוש אחר נושא ליצירה חדשה.

טונצקי: אולי, אולי... אף כי עלי להודות שמדובר בנושא מורכב ביותר, שאפשר והוא מעל לכוחותי...

זנון: הוא בוודאי מעל ליכולתך. הייתי מציע שתעזוב את זה.

מלני: זנוליק, מה אתה מדבר, אינך מכיר לא את הכישרון ולא את היכולת של אדון טונצקי.

זנון: אמנם אני מכיר את יצירותיו של טונצקי, אך אני מכיר את היצירות הגדולות שהתמודדו בנושא זה. אדון טונצקי, שמעת פעם על סופר בשם פרנץ קפקא?

מלני: זנולי שלי, אני מקווה שאינך רוצה ללמד את אדון טונצקי מיהו פרנץ קפקא.

טונצקי: שמעתי. כבר הגיע אל אוזני השם הזה, מר זנון.

זנון: רק עד לאוזניים, כמה חבל. ויצירתו של קפקא היא התחביב שלי. אני קורא אותו לעיתים קרובות בלילה, כדי להרדם. אותו פרנץ קפקא כתב פעם סיפור על אדם שנתגלגל לחיפושית. חבל שלא קראת את זה. זה גאוני. ואתה רוצה להשוות את עצמך לקפקא?

טונצקי: מר זנון, אפילו שאפתי לך מעומק לבי, לא הייתי מעז.

זנון: בקיצור: קפקא היה גאון חד-פעמי. בודד. נעזב. מלא אימה מפני החיים. הוא לא ידע להתגבר על גורלו. יהודי ציכ, שכתב גרמנית. חולה שחפת. ואתה?

זנון: אתה לא נראה לי שחפני, אתה אפילו מגדל לך כרס קטנה.
מלני: אולי אין לאדון טונצקי היתרונות של קפקא, אבל הוא בוודאי גם כן סופר מעניין.

טונצקי: רב תודות, גברת מלני... אשתך צודקת, לצערי... ראיית עולמי מוגבלת מאד... חסר לי המימד המטאפיזי...

זנון: נניח למטאפיזיקה, אדון טונצקי. חברנו לשעבר, כן, השבולל שבכסא הזה, (ניגש לכסא, מסתכל בי) אני מסתכל בו וחושב: מה יש בגלגול הזה מטאפיזי? הוא רצה להתעסק עם אשתי, כולם רוצים להתעסק עם הנשים של חבריהם. אבל הוא לא הצליח, מפני שאשתי אוהבת אותי מאד (פונה אל מלני) לא כן, מלקה? (פונה אלי) ואתה, חבר ושבולל, חשבת שאתה מוצא חן בעיניה, וזאת היתה השגיאה של חיך. ועכשיו, כשבולל, לא תעשה עוד שגיאות.

מלני: זנון, אני מבקשת ממך, אל תענה את היצור המסכן.

זנון: אני ועיניי, מלני? אני אפילו מרחם עליו. את חושבת שהוא סובל בכלל?

מלני: זנוליק, אתה בלתי נסבל. עשה משהו. קדימה — למטבח! עזור קצת לחברתנו בהכנת הקפה.

זנון: אדון טונצקי, האם שמת לב כמה מקסים המבנה של אשתי?

טונצקי: מר זנון, המבנה המושלם של גברת מלני נראה לכל עין.

זנון: אדון טונצקי, אתה חושב את עצמך לאינטלקטואל, בעוד שאני בעיניך בוודאי איזה מין פרימיטיבי. ואני רוצה להגיד לך משהו, בכל גילוי הלב: גם אני הייתי רוצה לפעמים להתגלגל באיזה גלגול, כמובן, בלי כל מטאפיזיקה. פשוט, גלגול ביולוגי. ובכן, להתגלגל לא בקיפוד כפי שנדמה היה איזה זמן לאשתי. כן, לסוס! לסוס פרא השוחה בנהרות! או לצבי, לגנו הדוהר בערבות. אך מה עושים עם מלני? אשתי אינה סובלת את השממה, היא מעריצה את הציביליזציה. (צעדים. פתיחת דלת. יוצא)

אני: (אל עצמי) זנון המסכן. מי היה מעלה את זה בדעתו... חולם ליהפך לסוס פרא או צבי או בנו... מלני מחייכת אל טונצקי... וטונצקי נמוג כמו שעווה מהחיוכים האלה...

טונצקי: גברת מלני, את מכירה את ה"אודיסאה" של הומרוס?

מלני: "אודיסאה"? של הומרוס? לא בדיוק.

טונצקי: ובכן, הומרוס מתאר ב"אודיסאה" כיצד הקוסמת קירקה, מפתה את אודיסאוס על האי איא.

מלני: (צוחקת) לפתות אותך, אודיסאוס?

טונצקי: הקוסמת הפכה את הידידים של אודיסאוס לחזירים.

מלני: אתה פוחד שזה יקרה גם פה?

טונצקי: מי יודע? את המסכן הזה הפכת לשבולל.

מלני: הוא עצמו התגלגל לשבולל. מרוב אהבה לאשתו שלו. (ניגשה לכסא, מסתכלת בי) אני מחבבת אותו מאד... החמוד הקטן... עכשיו הוא הרבה יותר חביב, יותר יפה.

טונצקי: כן, בלי כל ספק... גברת מלני, אולי כוסית וודקה? לצערי יש לי רק כוסית אחת... (מוזג וודקה לכוס, מגיש לה) הואילו בטובך... אני שותה תמיד קודם מים ואחר כך וודקה...

מלני: אתה נפלא, רב תודות (לוקחת הכוס, שותה) עוד אחת.

טונצקי: ברצון. (מוזג, נותן לה את הכוס)... ברשותך, אמוזג לי כוס מים. (מוזג לעצמו מים)

מלני: לחיי המאסטר! (שותה)

טונצקי: לחיי השבולל, שבזכותו התקרבו כל כך זה לזו (שותה מים) יש להם טעם של כלור.

אני: (אל עצמי) הם נחמדים מאד... שותים לחיי... אינם מסתכלים בי עוד... כמה קשה הכסא... אווז קצת הלאה... הכי טוב היה לי לזחול על השטיח, אך זה לא מסתדר...

מלני: טונצקי... מיכאל... הסתכל בעיני...

טונצקי: כבר מזמן רציתי, מלני. (מסתכל בעיניה) העיניים שלך...

מלני: כשפים של האלה איריס. אחת ירוקה והשנייה כחולה?

טונצקי: לא, מלני, אם איני טועה שתיהן חומות...

מלני: תגע בכתף שלי, בכתף השמאלית.

טונצקי: (נוגע בכתף השמאלית) מחוטבת להפליא הכתף שלך.

מלני: לא דרך השמלה. הורד את הכתפיה. תיגע בגוף העירום.

טונצקי: ברצון... (מסיר את התכפיה, נוגע בגוף) כמה ענוג הוא העור שלך. אני נוגע בו וכולי תענוג.

מלני: לא, לא התכוונתי לזה... נדמה היה לי שהכתף השמאלית שלי גבוהה מן הימנית. אנא, ברוך אם העצם השמאלית אינה ארוכה מן הימנית.

טונצקי: (מסתכל בעצמותיה) בשום אופן לא. שתי העצמות הן בברכת הגורל, באורך שווה.

מלני: אם כן, כרע ברך. הסתכל בבוהן השמאלי הגדול.

טונצקי: בעונג אכרע ברך לפניך ואסתכל, מלני. (כורע ברך לפנייה) ובכן, הבוהן הגדול — גדול, אך במידה.

מלני: (בכעס) אינך מבין כלום. יש כל כך הרבה נשים מכוערות, פגומות-צורה. גם אותן אוהבים, למרות הכיעור, למרות הפגמים. הייתי רוצה

להתגלגל במשהו מכוער מאד, אפילו פגום, ומשתוקקת שגבר בעל לב גדול יכרע ברך לפני... אל תנשק את רגלי... אתה בדיוק כמו כל האחרים... כמו בעלי... כמו השבולל הזה...

אני: (אל עצמי) מלני האומללה. אינה מסוגלת לשאת את החמדה שלה, את הקסם שלה... טונצקי הפסיק לנשק את רגליה... הוא נהפך פתאום, מי יודע איך, לצפרדע. כן, לצפרדע... בעוד שאני מתרומם מעל לכסא, מתפתח ומתמתח... עד שהעצמות חורקות ממש... (אני מתמתחת) אוף... אני עושה צעדים אחדים (עושה צעדים אחדים) אל מלני (ניגש אל מלני) מלני: ובכן, סוף סוף קמת לך מן הכסא הזה (צוחקת) אבל היכן טונצקי? אני: מלני, אדון טונצקי התגלגל לצפרדע.

מלני: באמת? שהוא יעשה את זה לא ציפיתי.

אני: אדון טונצקי הוא אמן ואמנים יש להם בלי סוף תסביכים. הנה עכשיו הוא מקפץ לו פה על הרצפה. מזנק אל אדן החלון. צפרדעים יכולות לקפוץ גבוה מאד...

מלני: אהה, אני אוהבת צפרדעים... אבל איך יכתוב עכשיו את המחזות שלו. אני: זה בוודאי קלקל לו את התיאבון לכתוב... אולי הוא יעדיף עכשיו את שפת הקווה-קווה של הצפרדעים?

מלני: אתה סבור כך? אולי אתה צודק. היה בו תמיד משהו צפרדעי.

אני: מלני, מותר לי לנשק אותך עכשיו?

מלני: (צוחקת) רק תנסה!

אני: (נגש אל מלני, מחבק אותה) (בגע זה נפתחת הדלת, נכנס זנון, נושא מגש רבו עוגת הפרג)

זנון: בבקשה, הנה העוגה... הקפה מגיע בכל רגע (אלי) ידידי, אתה שוב מפתה את אשתי...

אני: (עוזב את מלני) זנון, אל תהיה ילד. אפילו לא הצלחתי לתת לה נשיקה. לאדון טונצקי היה יותר מזל, אך הוא התגלגל ונהפך לצפרדע. ברגע זה קיפץ מן החלון החוצה. צפרדעים יודעות לקפוץ רחוק.

זנון: שוב המטאפיזיקה. אילו היית במקומי, חופר כל היום, אוהב את אשתך שלך ומאמין שהיא אוהבת אותך מאד — כבר היו נמאסים עליך כל הגלגולים האלה. (ברגע זה חודרים הקולות של הילדים מבחוץ)

קול ילד: צפרדע צפרדע בביצה תבעבע

ילדה: עיניך יוצאות וכוץ ברגליים.

ילד: קווה קווה תצעקי עד לב השמיים.

ילדה: ואנו אוכלים מאכלים טעימים.

מלני: זנון, תגש לחלון ותגיד לילדים שלא ילעגו לצפרדעים...

זנון: הילדים אמנם אכזריים, אבל צודקים. אדון טונצקי אשם בעצמו. הוא רצה להיות קפקא בכל מחיר ונהפך לצפרדע. בואי הביתה, מלה!

מלני: תמיד החפזון הזה עם הנפט שלך. אני מרחמת על האמן.

אני: (אל מלני) מלני, הבאתי לך מפריז מתנה צנועה, אלמוגים... (ניגש לשולחן, לוקח את האלמוגים, נותן לה) אלמוגים אדומים, בבקשה. מלני: תודה, שבולל (לוקחת את האלמוגים) אני כבר עונדת אותם. (עונדת אותם) איפה הראי? זנון, האלמוגים מתאימים לי?

זנון: ממש נפלא, מלנילה. (אלי) ידידי, איך מוצאת אשתי חן בעיניך?

אני: הלא אתה יודע, תמיד מצאה חן בעיני... ולך הבאתי קלפים. קלפים פורנוגרפיים. (הולך לשולחן, לוקח הקלפים, נותן לו) הנה הם.

זנון: איני יכול לסבול קלפים פורנוגרפיים (לוקח את הקלפים) תודה רבה, אסתכל בהם בבית, ובכן, נלך, מלה? היה חזק, ידידי הוותיק. צלצל פעם. מלני: להתראות שבלולילי, צ'או! (צעדים, דלת נפתחת, מלני וזנון יוצאים)

אני: תופעה נדירה ביותר בימינו, זוג הרמוני באופן בלתי רגיל. וגם ידידים אמיתיים... חבל שהלכו כבר (אני נגש לשולחן) יש עוד קצת וודקה... (מוזג כוסית) לחיי הנעדרים! (שותה) ויש גם מה ללעוס... עוגת פרג (נוגס בעוגה חתיכה גדולה, אוכל) עדינה מאד... (כפה מלא) מעניין אותי מה מחולל עכשיו אדון טונצקי בצפרדע שם בחוץ? נגש לחלון, מסתכל החוצה) איום, איום, הילדים משליכים עלי אבנים... (פונה אל הילדים) ילדים טובים, אל תשליכו אבנים בצפרדע! אני אגלה לכם משהו: זו בכלל אינה צפרדע, זהו אדון טונצקי, סופר... אסור להשליך אבנים על סופר... גם אם איננו סופר גדול. מוטב שתבקשו יפה מאדון טונצקי והוא יספר לכם אגדה. אתם שומעים? ועוד משהו: אי אפשר לדעת אף פעם... כשתהיו פעם גדולים ומבוגרים, אולי תהיו חייבים בתיכון או באוניברסיטה לקרוא את יצירותיו וללמוד משהו בעל-פה (ברגע זה נפתחת הדלת ונכנסת אשתי)

אשתי: עם מי אתה מדבר שם בחוץ? מלני וזנון הלכו בלי לחכות לקפה, אתה בוודאי העלבת אותם כהוגן.

אני: (מסתובב מעם החלון) לשם מה? להיפך: נתתי להם את המתנות מפאריס.

אשתי: אבל זנון עוד הספיק לספר לי שכבר המצאת לך את התעלול הבא. אני: אם תאמיני למה שזנון אומר אז אני לא עושה דבר רק זומם תעלולים.

אשתי: ניסית להכניס להם לראש שהסופר הזה, טונצקי, התגלגל ונהפך לצפרדע וניתר מן החלון החוצה.

אני: ואת אינך מאמינה? אז תגשי לחלון ותראי כמו עיניך.

אשתי: אני לא הולכת לשום מקום. מספיק לי עם מעשי-ההתרמית שלך. כדי לטשטש את המזמוזים שלך עם מלני שיחקת איזה שבולל, ועכשיו, כיון

משמאל לימין: פרנץ קפקא, מילנה — אהובתו של קפקא.

להיות סופר

נורית רמון

אמנות לגבי האמן אינה אלא סבל שבעזרתו הוא משחרר עצמו לקראת סבל נוסף.¹ ביומניו ובמכתביו של קפקא, בפרגמנטים ובשיחות עם יונן מצויים אמנם קטעי-דברים על האובייקט הספרותי האידיאלי על מהות האמנות, על ההבדלים בין פרוזה לשירה ובין שירה למוסיקה, אולם רב בהרבה הוא החומר הדן במעשה היצירה, באמנות הכתיבה כהליך ובמהות חייו של קפקא כיוצר.

"האמנות לגבי האמן" מעסיקה את נפשו יותר מאשר האמנות כמושג לעצמו. האמנות — שהוצגותה כרוכה בסבל, שאינה משחררת בעצם לפי שאין זה שחרור אמיתי-סופי, אין זה שחרור כלל אם כל-כלו מכוון לקראת סבל נוסף.

"אתה מתאר את המשורר כאדם גדול ונפלא שרגליו על הקרקע וראשו בעננים" שח קפקא לינוך "זוהי אשליה שיסודה במשאלה שאין לה דבר עם המציאות (...). אין הוא ענק כי אם צפור בהירת נוצות הלכודה בכלוב קיומה."² קפקא עצמו אינו אלא "KAVKA"³ שכנפיו שדופות, פלומתו אפורה ורגישותו המיוחדת לאובייקטים נוצצים נטלה ממנו.⁴

מיהי צפור מזוהה זו, מה מקור סבלה ומהו כלוב קיומה — על שאלות אלה אנסה לענות להלן.

א.

"אני חי מעל לחשכה ממנה באים, לפי רצונם, הכוחות האפלים, בלי להתחשב בגמגומי, כדי להרוס את חיי" כותב קפקא במכתבו למקס ברוד; "הכתיבה מקיימת אותי — אך האם לא יהיה נכון יותר לומר שהכתיבה מקיימת את סוג החיים הזה?"⁵ למקסי דברים אלה מתעוררת השאלה באיזה צורה מסייג הי'נכון יותר את הי'נכון או מהו הקשר בין שתי האמירות שנכונותן עומדת להשוואה.

אם נניח בשלב זה כי בדברו על 'סוג החיים' שהכתיבה מקיימת אותו מתייחס קפקא לחיים המתוארים בתחילת הקטע — חיי שעבוד לשלטון החושך המאיים על קיומו — נמצא כי ההשוואה בין שתי האמירות אפשרית משום שהאחרונה אינה אלא מקרה פרטי של ה'קיום' המוזכר בראשונה. באחרונה מנסה קפקא לסווג, להגדיר את סוג הקיום שהכתיבה מכתובה לו — קיום מאוים, קיום בצל כוחות מתנכלים שאין לו שליטה עליהם. אך אל לנו לשכח כי אם זה, 'נכון יותר' עדיין נשאר המשפט "הכתיבה מקיימת אותי" כנכון! כלומר, קפקא מודה שהכתיבה מקיימת אותו למרות, ואולי בגלל, סוג החיים הקשור בה. הדבר עשוי להשמע כפרדוקס: מה שמאיים על קיומו — מקיים אותו, מה שהורס את חייו — מאפשר את המשכס.

עדות המחזקת עניין זה אנו מוצאים בשיחות עם יונן. שם אומר קפקא: "השירה היא מחלה. אולם אי אפשר להירפא ממנה על-ידי הדרכת הקדחת; להפך, חומה מטהר ומאיר!" — החום מטהר ומאיר אך לא מרפא. אין זה התקף חד-פעמי של 'מחלה'. זוהי מחלה כרונית; החום אינו 'יורד' לעולם, אלא שבאורח פלא אין הוא מביא לכליונו של החולה כי אם להיפך — הוא המחזיק אותו בחיים, הוא המקנה לו את הטוהר והאור הדרושים לחיים. עובדה זו מוסיפה מימד נוסף לפרדוקס שהוזכר לעיל. הכתיבה (השירה) אינה רק הגורם למחלה, הכתיבה אינה רק מקיימת את 'סוג החיים הזה', היא גם המחלה עצמה, היא בחינת סוג חיים. על כן, הניגוד אינו עוד רק בין שני דברים סותרים שהכתיבה מתנה: קיום הרס, חיים מחלה, אלא גם בין מרכיביו של הקיום, קיום שבו הטוהר והאור מצויים בצד הסבל והאימה ואולי אף נובעים מהם — "חומה מטהר ומאיר".

הן הסבל והן האור המצויים בסוג הקיום הזה קשורים במערכת המראות חסרי

שטונצקי — איני יודעת איזה סופר הוא, אבל הוא כהחלט אדם נעים ואינטליגנטי — התחיל קמת לחזר אחרי, והיה יכול להיות לי משהו שאתו אפשר לשוחח יחד — ולא רק עם זנון ומלני ושוב מלני וזנון — המצאת איזו תרמית חדשה שהוא התגלגל ונהפך לצפרדע. כי אינך מתחשב אף פעם. לי אתה לא חייב דבר. אני כלום — קיים רק אתה, תמיד אתה ורק אתה... אתה מתגלגל מיני גלגולים — ומה אעשה אני?

אני: אפרוח שלי, גוזלי שלי, אני חולם יומם ולילה שגם את תתגלגלי ותיהפכי למשהו בלתי רגיל: אבל האם זה תלוי בי?

אשתי: אתה צודק: שום דבר לא תלוי בך, שום דבר. אפילו כשהיית שבלול לא התחננת לאלהים, שיהפוך גם אותי לשבלול, כדי שנוכל להיות יחד ולמות יחד כשבלולים. אבל עוד תהיה לך הפתעה... אני עוד אעשה לך דפיקות-לב... וגם כן אתגלגל פעם למשהו...

אני: למה? אפרוח שלי?

אשתי: לעולם לא תדע. אפילו לא תרגיש בזה, מפני שאתה חושב רק על עצמך... אני פשוט אתגלגל למשהו ואעלם, אתעופף (נגשת לשולחן, לוקחת את הפעמון) ונגד זה לא יועיל גם פעמון הפרות הזה, שקנית לי כדי להיות בטוח שאני לא אעלם לך לשום מקום... (מצלצלת בפעמון) אני אלך לאיבוד כאלפים ואתה לא תמצא אותי עוד לעולם... (יוצאת, מצלצלת כל הזמן בפעמון)

אני: גלגולים... גלגולים... היקרה שלי, שהיא רק לא תתגלגל לי פתאום למשהו. אני מוכרח לרוץ מייד למטבח לעזור לה בשטיפת הכלים. (צעדים דלת נפתחת, אני יוצא; הפסקה קצרה. נשמעים הקולות של הילדים מבחוץ) קול ילד: צפרדע צפרדע בכיצה תבעבע.

ילדה: עינך יוצאות ובוץ ברגליים.

ילד: קחי אותה קצת בידיים?

ילדה: לא רוצה, למה דווקא אני?

ילד: אז טפסי על כתפי.

ילדה: גם כן לא רוצה, למה אני?

ילד: אז אני אטפס ואשליך אותה דרך החלון.

ילדה: לא, לא נזרוק אותה פנימה.

ילד: אבל היא ניתרה מתוך החדר הזה, אולי היא כבר רגילה לחיות שם.

ילדה: טוב, אז נזרוק אותה פנימה. (הילדים זורקים את הצפרדע-שטונצקי חזרה אל החדר) (הצפרדע נופלת על הרצפה)

שטונצקי: (הצפרדע) (על הרצפה, אל עצמו) הם סקלו אותי באבנים... הם השליכו אותי דרך החלון (צוחק) גורלו של סופר... סקילה... כמו הנביאים, נביאי השקר... סקילה בידי ילדים תמימים... מובן שיפה יותר היה אילו הוצאתי את נשמתי בבית סוהר, או באיזה מחנה, או בכית-חולים פסיכיאטרי, או כקרבן של רדיפות... אבל הכי יפה היה אילו השמידו את ספרי וגם החרמו אותם, כך שהיו — כלא-היו... אבל צפרדע... כן, צפרדע... אך מוות של צפרדע אינו גרוע מכל מוות אחר. אלהי הצפרדעים, אל תתן לי שאבוא לגן העדן שלך, מוטב שתשליך אותי אל הפינה הנידחת ביותר של גיהנום-הצפרדעים... כדי שאשב שם בין הצפרדעים הגדולות ביותר, בין צפרדעים גאוניות, על כסא הכבוד, כאלהי הצפרדעים. (דלת נפתחת. צעדים. אני חוזר מהמטבח)

אני: (בראותי את הצפרדע חסרת החיים על הרצפה) מה זה? צפרדע? הפראים האלה זרקו אותה דרך החלון (אני נגש לדלת, פותח אותה, קורא) אפרוח, בואי הנה, הסתכלי מה יש פה! (צעדים במסדרון. אשתי נכנסת) אשתי: (למראה הצפרדע) זוהי... צפרדע. איך היא מגיעה לכאן?

אני: הילדים זרקו אותה דרך החלון.

אשתי: אני חושבת שהיא מתה.

אני: גם אני.

אשתי: אז צריך לסלק אותה מפה. אני מביאה את המטאטא והכף (יוצאת)

אני: (נגש אל הצפרדע, מסתכל בה) צפרדע... מתה... זה קורה... (ברגע זה חוזרים קולות הילדים מבחוץ)

קול ילד: אדון שטונצקי יושב בכסא הכבוד.

ילדה: ומספר שם כל מיני מעשיות.

ילד: המעשיות הן מצחיקות.

ילדה: מוטב שנמצא מעשיות משלנו.

אני: אדון שטונצקי יושב בכסא הכבוד.

ילדה: ומפרפר אל הרקיע.

ילד: לשם הוא לעולם לא יגיע.

ילדה: לעולם לא יגיע... לעולם לא יגיע... לעולם לא יגיע...

אני: (נגש לחלון) צריך לסגור את החלון. יש כאן רוח פרצים. (סוגר את החלון)

1. שיחות עם קפקא, עמ' 28/גוסטב יונן.
2. ה-KAVKA הנו צפוריים בעלת פלומה שחורה מבהיקה, העפה בעקבות אניות ושודרת מהן חפצים נוצצים.
3. מכתבו של קפקא למקס ברוד, "מכתבים", עמ' 214.
4. שיחות עם קפקא/גוסטב יונן, עמ' 157.

